

Надвячоркам кожнага дня я ўключаю прымач і шукаю
«Свабоду».
Тое сталася звычай і патрэбай душы.

Васіль Быкаў

З БЫКАВЫМ

...Быкаў сьмяецца ў трубку і кажа: «Ну, калі я вам яшчэ не надакучыў, калі ласка — прышло».

Праз пару дзён пошта прыносіць цяжкую капэрту з новай прыпавесьцю, у лісьце абавязковая прыпіска: «Перадайце прывітаньне вашым мілым дзяўчатам і хлопцам, якія так хораша чыгаюць...»

У 1965-м супрацоўнікі радыё выдалі ў Мюнхэне аповесьць «Мёртвым не баліць». І вось мы зноў выдаём кнігу Быкава. Шмат гадоў нашыя слухачы першыя знаёміліся з яго новымі творамі, а таксама меркаваньнямі, ацэнкамі й прагнозамі. Пераважна гэта былі невясёлыя прагнозы, але Быкаў не пагаджаўся, што гэта пэсымізм. Сьвечка надзеі ніколі ня гасла ў ягоных выступах. І ў рэдакцыйных сьценах ён запомніўся заўсёды з прыязнай цёплай усмешкай, — мы спадзяёмся, ён пачуваў сябе на Свабодзе добра і лёгка, сярод сяброў.

Апошнія месяцы мы мелі шчасьце сустрэцца часьцей — у прагулках па Празе, на імпрэзах, у вулічных кавярнях, дома. І ў шпіталі. За тоўстымі сьценамі Свабода лавілася дрэнна, мы прынеслі яму магнітафон, і ён атрымліваў навіны зь Беларусі ў запісе. Быкаў слухаў Свабоду даўно, але пасля таго, як жьцьцё ў Менску стала нясьцерпным і пачаўся апошні вандроўны пэрыяд ягонай творчасьці, ён не расставаўся з караткахвалевым прымачом.

Мы рабілі праграму, ведаючы, што яе будзе слухаць

Быкаў.

Мы так і будзем рабіць надалей, Васіль Уладзімеравіч.

Аляксандар Лукашук,

Беларуская служба Радыё Свабода

Беларусь

сьнежань 1991 – красавік 1998

Для сучаснікаў Васіля Быкава ягонае імя звязанае ня толькі зь літаратурай, але і з падзеямі, якія перажыла Беларусь. Вось некаторыя этапы грамадзкай дзейнасці Быкава: 1988 – сябра аргкамітэту, а затым Сойму Беларускага Народнага Фронту, 1989 – народны дэпутат СССР, 1990 – прэзydэнт Згуртаваньня беларусаў сьвету «Бацькаўшчына», 1994 – давераная асоба кандыдата ў прэзydэнты Зянона Пазьняка, 1995 – прэзydэнт Беларускага ПЭН-Цэнтру, адзін з заснавальнікаў Хэльсынскага камітэту, 1996 – старшыня аргкамітэту сьвяткаваньня ўгодкаў Беларускай Народнай Рэспублікі.

У пачатку 1990-х гадоў супрацоўнікі мюнхэнскай рэдакцыі Радыё Свабода ўпершыню атрымліваюць магчымасьць наведваць Беларусь – з Васілём Быкавым знаёмяцца тагачасны дырэктар Беларускай службы Вячка Станкевіч і журналістка Ларыса Верас. Свабода рэгулярна перадае інтэрвію Быкава, ягоныя ацэнкі палітычных і грамадзкіх падзеяў, літаратурнага працэсу.

У 1996 годзе з плянаў дзяржаўнага выдавецтва выключваюць кнігу з новымі творамі пісьменьніка, і на хвалях Свабоды пачынае гучаць проза Быкава.

«УСЯ НАШАЯ ГІСТОРЫЯ ЗАКЛІНІЛАСЯ НА ГЭТЫМ РЭАКЦЫЙНЫМ БАЛЬШАВІЦКІМ ВЯРХОЎНЫМ САВЕЦЕ»

Сьнежань 1991

Юрка Ляшчынскі, Мікола Ваўрашоў, Менск-Беласток

Народны пісьменьнік, прэзыдэнт Згуртаваньня беларусаў сьвету «Бацькаўшчына» Васіль Быкаў — несумненны маральны аўтарытэт у Беларусі. Прапануем вашай увазе размову са спадаром В.Быкавым, тэма — палітычная сытуацыя ў Беларусі пры канцы 1991 году.

— Палітычная сытуацыя ў Беларусі вельмі напружаная ўжо даволі доўгі час. І гэтая напружанасьць не мінае, таму што не вырашаецца самае галоўнае, самае кардынальнае пытаньне, якое цяпер стаіць перад беларусамі, — гэта пытаньне дзяржаўнасьці. Хаця ў нас прынятая Дэкларацыя аб незалежнасьці, аб сувэрэнітэце Рэспублікі Беларусь і зробленьня сякія-такія законныя захады, фактычнай самастойнасьці яшчэ няма — і невядома, калі яна будзе. Грамадзтва даўно ўжо насьпела да таго, але нашыя палітычныя ўлады, нашы заканадаўчыя органы не сьпяшаюцца вырашаць гэтай праблемы. Не сьпяшаюцца яны з той элемэтарнай прычыны, што яны ня здольныя, бо ў нас Вярхоўны Савет, як вядома, на 80% складаецца з камуністаў, і гэтыя камуністы, вядома, не зацікаўленья ў тым, каб Рэспубліка Беларусь набыла сапраўдную

самастойнасьць, аддзялілася ад імпэрыі.

– Што трэба зрабіць, каб гэтую дэклараваную незалежнасьць зрабіць сапраўднай? Можа, тое выйсьце, што ва Ўкраіне, – рэфэрэндум?

– У тым жа і справа, што ў нас шляхам рэфэрэндуму можна вырашыць, канечне. Але зноў жа вырашаць павінен Вярхоўны Савет. Цяпер уся палітыка Беларусі заклінілася на гэтым Вярхоўным Савеце. У гэтым уся справа. Па сутнасьці, цяпер першачарговая задача – гэта прыняць закон аб рэфэрэндуме, прыняць закон аб выбарах, распусьціць Вярхоўны Савет і правесці новыя выбары на шматпартыйнай аснове. Толькі ў такім выпадку будзе нейкі зрух да фактычнай сувэрэннасьці Беларусі.

– Як практычна можна распусьціць гэты Вярхоўны Савет?

– Вось я і кажу, што гэта павінен зрабіць сам Вярхоўны Савет. Пастанову аб роспуску Вярхоўнага Савету можа прыняць сам Вярхоўны Савет. А сам Вярхоўны Савет гэтага ня хоча рабіць, пакуль ня будзе прынятая новая Канстытуцыя. Калі нават і новая Канстытуцыя будзе прынятая, зноў жа гэты роспуск у яго руках. Вось я таму гавару, што ўся нашая гісторыя заклінілася на гэтым рэакцыйным бальшавіцкім Вярхоўным Савеце.

– А сёньняшняя Беларусь – як краіна, як рэспубліка – ці падрыхтаваная да незалежнасьці? Бо ж і валюту трэба мець сваю, і армію, шмат пытанняў.

– Можна гэта ўсё, трэба рыхтаваць. Трэба рыхтавацца, калі будзе такая пэўная мэта. Аднак жа цяпер у гэтым

кірунку нічога ня робіцца. Таму што Вярхоўны Савет зусім ня ставіць сабе такой мэты.

– *А ці Беларусь будзе весьці сваю замежную палітыку самастойна?*

– Безумоўна. Калі яна будзе самастойная, то і замежная палітыка будзе самастойная.

– *Як будуць выглядаць кантакты, стасункі з суседзямі, з Літвой, з Украінай?*

– Калі ў Беларусі будзе дэмакратычны лад і будуць таксама дэмакратычныя лады ў нашых суседзяў, то нашы адносіны будуць таксама дэмакратычныя, справядлівыя і вельмі мірныя, я б сказаў, нават братнія. Калі ж усталюецца іншы лад, неспрыяльны лад у Беларусі альбо ў іншых рэспубліках, нашых суседзяў, то, канечне, будуць усялякія праблемы і супярэчнасці, можа быць варажнеча. Усё будзе залежаць ад волі ня толькі нашага грамадства, але найбольшым чынам – нашага кіраўніцтва.

– Ці разглядаюцца цяпер такія справы як змена межаў?

– Цяпер не разглядаюцца. І не павінны цяпер разглядацца, таму што мы ня вырашылі кардынальных пытаньняў. Праблемы межаў будуць вырашацца ў апошнюю чаргу, тады, калі ўжо паміж намі нічога ня будзе стаяць, таксама, як і над намі нічога ня будзе вісець. А пакуль што над намі вісіць небяспека вялікая, імперская небяспека. І яшчэ не хапала нам улезыці ў гэтыя канфлікты нашага памежжа. Гэта вельмі небяспечная праблема.

– *Якую вы цяпер палітычную сілу разглядаеце як найбольш*

прыдатную на стварэнне сапраўднай дзяржаўнасці? Бо год таму быў толькі БНФ. Цяпер з'явіліся партыі.

— Безумоўна, цяпер шмат партыяў, дэмакратычных партыяў. Праўда, яны ўсё ж ня дужа моцныя, хаця яны імкнуцца, так бы мовіць, весці работу ў нашым грамадстве. Усё-такі я лічу, што самая магутная палітычная сіла цяпер — гэта, безумоўна, Беларускі Народны Фронт. Там ёсць ня толькі моцная падтрымка, але ўжо і спрактыкаванае, разумнае, вопытнае кіраўніцтва.

— Палітычная сіла вялікая — гэта былія камуністы.

— Безумоўна.

— І ўсё ж пагражаюць дэмакратыі?

— Вядома, яны змагаюцца так ці інакш, таму што хаця кампартыя ўвогуле і адлучаная ад дзяржаўных справаў, але яе сябры, сябры гэтай партыі, займаюць усе інстанцыі — ад мясцовых саветаў, гаспадарчых органаў і да Вярхоўнага Савету. Усюды іх большасць. І таму, натуральна, яны праводзяць — у адпаведнасці са сваімі ідэямі, якія яны спавядаюць, — палітыку ў Беларусі.

«ПРАДЧУВАНЬНІ МАЕ САМЫЯ ЗМРОЧНЫЯ, І Я ТОЛЬКІ ХАЧУ, КАБ ЯНЫ НЯ СПРАЎДЗІЛІСЯ»

Ж н і в е н ь 1 9 9 3

Аляксандар Лукашук, Мюнхэн

Інтэрвію з Васілём Быкавым.

— Нядаўна мінула другая гадавіна жнівеньскага камуністычнага путчу. Адразу пасля яго правалу рэзка актывізаваліся палітычныя працэсы ў рэспубліках, у тым ліку ў Беларусі. Было некалькі грунтоўных намаганьняў дзеля пабудовы дзяржаўнага сувэрэнітэту. Ці не ўпершыню пасля Аляксандра Чарвякова быў абраны старшыня Вярхоўнага Савету, які гаворыць па-беларуску, была прытыненая дзейнасьць кампартыі. Чаму, на вашу думку, працэс пераменаў пасля жнівеньскага штуршка стаў заціхаць, пайшоў некуды назад і ўбок? Што і хто вінаваты?

— Уся справа ў тым, што гэтая актывізацыя адбывалася ня ў выніку пэўных унутраных працэсаў, а выключна пад узьдзеяннем зьнешніх абставінаў, у дадзеным выпадку — няўдачы маскоўскага путчу. Камуністычная намэнклятура тады спалохалася, а яна, як правільна некалі зазначыў Зянон Пазьняк, толькі ў стане спалоху і можа прыняць добрае рашэньне. Але гэты спалох паволі мінуў — «дэмакраты» аказаліся зусім лагодныя, нікога ў Беларусі не арыштавалі, «паляваньня на ведзьмаў» не дапусьцілі, і камуністычны Вярхоўны Савет ды ўрад хутка зразумелі, што «прадзешавілі», што дарма паддаліся дружнаму напору жменькі апазыцыянараў Народнага Фронту. З таго часу Вярхоўны Савет і ўрад пачалі працаваць на рэстаўрацыю. І калі гэтай рэстаўрацыі дагэтуль не адбылося цалкам, дык за гэта трэба дзякаваць зноў той жа жменьцы апазыцыі БНФ,

якая сваёй (я б сказаў, гераічнай) дзейнасьцю сарвала многія спробы такога кшталту і ў Вярхоўным Савеце, і ва ўрадзе. Ну, і яшчэ трэба мець на ўвазе некаторую палітычную няпэўнасьць у Маскве, ад якой памкненьні нашага кіраўніцтва залежаць болей, чым ад чаго-небудзь іншага.

— *Што з таго, што ўпусьцілі дэмакратычныя сілы, свечасова ня здолелі зрабіць, вам уяўляецца найвялікшай стратай? Чаму?*

— Аб тым надта добра сказаў прэзыдэнт Ельцын. Забараніўшы кампартыю, трэба было прызначыць новыя выбары ў Вярхоўны Савет і мясцовыя органы ўлады. Канечне, ва ўмовах Беларусі гэта няшмат дало б, але ўсё ж ад улады былі б адхіленыя самыя зацятыя камуністы, цвёрдакаменная, сталінскага тыпу намэнклятура, якая дзясяткі год звыкла ўладарыла ў Беларусі.

— *Адно вельмі канкрэтнае пытаньне аб нядаўнім мінулым. На пачатку перабудовы вы, як і многія іншыя дзеячы культуры, як той жа Сахараў, падтрымлівалі Міхаіла Гарбачова. Ды і Гарбачоў, здаецца, прыхільна ставіўся да вас. Калі мясцовыя партыйныя прышыбеевы пачалі шалёнае цкаваньне вас, Алеся Адамовіча, Гарбачоў запрасіў вас у паездку ў Амэрыку, пасля чаго мясцовая Вандэя мусіла прыкусіць свой брыдкі язычок. Аднак была, мне здаецца, і нейкая недагаворанасьць, адчужанасьць у вашым стаўленьні да Гарбачова. Ці так гэта? Як вы ацэньваеце першага і апошняга прэзыдэнта СССР сёньня, калі зьявіўся ўжо пэўны гістарычны фон і магчымасьць для параўнаньня зь цяперашнімі лідэрамі?*

— Вядома, на пачатку перабудовы шмат якія

дэмакратычна настроеныя грамадзяне вельмі падтрымлівалі Гарбачова, ягоныя сапраўды эпахальныя ініцыятывы ў галіне разбраеньня і міжнароднай палітыкі. І праўда, ён дамогся амаль немагчымага: адхіліў ядзерную катастрофу, на парозе якой стаяў сьвет, дамогся палітычнай разрадкі паміж Усходам і Захадам, аб'яднаў Нямецчыну. Але ўнутры былога Саюзу... Тут ён застаўся традыцыйным генэкам партыі камуністаў — адна толькі ягоная прыхільнасьць да сацыялістычнага выбару гаворыць пра ўсё астатняе. Тут нашая згода зь ім і канчалася.

Зрэшты, аб ролі Гарбачова ў нашай гісторыі вельмі добра напісаў Алесь Адамовіч у сваёй паліталёгічнай працы, якая была надрукаваная ў нашых часопісах. Трэба разумець, што Гарбачоў як палітычная асоба дваякі — таксама, як дваякі быў Хрушчоў ды іншыя малыя і вялікія рэфарматары камунізму. Галоўная іх вартасьць, мабыць, у іх рэфарматарскай наіўнасьці, калі мець на ўвазе, што камунізм ніякай рэфармацыі не паддаецца.

Таксама, як і вытворная ад яго эканоміка. Яго можна толькі або прыняць як безумоўную дадзенасьць, альбо адкінуць дарэшты. Адаптаваць яго да якой-небудзь іншай сацыяльнай сыстэмы нельга, аб тым сьведчыць увесь даволі працяглы вопыт у абыходжаньні з гэтай палітычнай зьявай. І калі некаторыя людзі дзеляць ягоных прыхільнікаў на камуністаў і бальшавікоў, на памяркоўных марксістаў-палітэканомаў і радыкальных трацкістаў-рэвалюцыянэраў, дык тым самым упадаюць у схалястыку: вялікай розніцы паміж гэтымі разнастайнасьцямі няма. На практыцы

клясычнае ўвасабленьне камунізму — гэта гвалт, кроў, татальны чэкiзм, хiба часам прыкрытыя страката расфарбаваным камуфляжам, як у сучасных вайскоўцаў.

— Апроч параўнаньня ў часе, мы параўноўваем сябе і ў прасторы. Нашыя паўночныя суседзі, тры балтыйскія дзяржавы, ужо фактычна вярнуліся ў Эўропу; многія на Захадзе не сумняюцца ў эўрапейскай будучыні Украіны. Вы ня раз гаварылі аб унікальным шанцы, які атрымала воляй гісторыі Беларусь для свайго адраджэньня. Ці ня ўпушчаны ўжо і гэты нацыянальны шанец Беларусі, як быў ён вырваны і з рук адраджэнцаў у 1918 годзе? Якія варункі і нацыянальныя рысы, на вашу думку, могуць стаць вызначальнымі ў лёсе Беларусі і беларусаў у агляднай будучыні?

— Як могуць бачыць менчукі, над будынкам Вярхоўнага Савету Беларусі лунае бел-чырвона-белы сьцяг, а пад ім нязрушна камянее выява старога сярпастаналаткастага гербу БССР. У тым мне бачыцца красамоўны сымбаль няпэўнасьці нашага часу, яго палітычнай амбівалентнасьці. Здаецца, што Беларусь нерухома завісла ў часе і прасторы паміж дзвюма несумяшчальнымі стыхіямі — усясьветнай дэмакратычнай і імперскай таталітарнай.

Пра палітычныя памкненьні кіраўніцтва я ўжо ўсё сказаў; што ж датычыць народу, дык ён цяпер у разгубленасьці. З аднаго боку, ён разумее, што вяртаньне ў камуністычную казарму — дужа непрыемная справа. Але ў казарме, як вядома, кормяць. А што рабіць на рынку бяз грошай, без тавару, сярод зграі прыезджых і сваіх жулікаў, п'янчуг і хуліганаў? Можна і галаву страціць — тым больш,

што нашыя кіраўнікі амаль нічога ня робяць, каб павылавіць тых жулікаў, забяспечыць хоць які парадак на тым рынку-базары.

А тут яшчэ камуністычная прапаганда кожны дзень трубіць, што ўсё тое – вынік Віскул'ёў, развалу Саюзу, што будзе яшчэ горш. І сапраўды гэтае «горш» спраўджваецца з кожным месяцам. Ужо няма бэнзыну, цэны жахаюць сваім няспынным ростам, бандыты сталі смялейшыя за міліцыянэраў. Расея пагражае зусім адключыць газ і ня даць сыравіны, за якія, зрэшты, нам няма чым плаціць, бо фінансавая сыстэма развалена дарэшты. І людзі пачынаюць думаць: на якога д'ябла тая сувэрэннасць, калі зь ёй няма як жыць? Лепш назад – хоць у казарму, хоць у турму. У стойла. Канечне, там было кепска, але, калі рахмана сябе паводзіць, не злаваць начальства (асабліва маскоўскае), дык, можа, яшчэ не дадуць памерці ад голаду і сыцожы. Гэта Пазьняк даказвае, што ўсё тое – вынік камуністычнага бяспраўя.

А людзі схільныя бачыць прычыну сваёй непрыгульнасці ў дэмакратах. І сапраўды, мы назіраем цяпер надзвычайную бльганіну прычынаў і наступстваў, якою з пэўнай выгадай для сябе карыстаюцца тыя ж камуністы – ва ўладзе і каля яе.

– Беларусь і Расея. Як вы ацэньваеце цяперашнія стасункі паміж дзвюма дзяржавамі – эканамічныя, вайсковыя, палітычныя? Якой вам бачыцца рэальная перспектыва дачыненняў? Ці згодныя вы зь меркаваньнем, што паўнаважныя сувэрэнітэт – справа багатых краінаў, і Беларусь, як і многія

былыя савецкія рэспублікі, эканамічна асуджаная на ролю «меншай сястры»?

— Роля Расеі ў нашай гісторыі добра вядомая. Тут усё амаль на паверхні. Каб тое зразумець, вялікіх намаганьняў ня трэба. Кажуць, што іншых дачыненняў, чым тыя, што стагодзьдзі былі між Беларуссю і Расеяй, і не магло быць, ужо хоць бы з рознасьці патэнцыялаў вялікай і малой нацыі. Увогуле гэта правільна: вялікі ня роўня малому, бедны багатаму не таварыш.

Ня толькі камуністычная ідэалёгія, але і імперская сацыялістычная эканоміка была пабудаваная такім хітрым чынам, што частка яе магла функцыянаваць толькі ў сыстэме цэлага. Вядома, што за гады сталінскіх ды іншых пяцігодак беларуская прамысловасьць была пераўтвораная ў так званую «адвёртачную» вытворчасць, у зборчны цэх імперскага ВПК. Напрыклад, калі ў Менску рабілі балты, дык гайкі ў іх наразалі на Ўрале (такі быў прынцып сацыялістычнай каапэрацыі), а пасля гэты болт з навінчанай гайкай везлі ва Украіну, дзе яны выкарыстоўваліся на зборцы ракетаў, або касмічных апаратаў, або танкаў, або авіяносаў, або славурых «калэшнікавых», якімі цяпер узброена паўсьвету — і кожнае трэцяе забойства на Зямлі робіцца менавіта гэтай зброяй.

Але вось гнаць поўнапаточныя праграмы ракетна-ядзернага ўзбраеньня стала немагчыма, і наша родная прамысловасьць аблілася слязьмі; спыняюцца заводы, звальняюцца высокапрафэсійныя спэцыялісты, няма грошай, няма камплектных, перакрылі газ і бэнзын. Гвалт, крах

эканомікі! Таму хутчэй назад, у Саюз, у сыстэму калектыўнай бясьпекі, да «старэйшага брата» зь яго імпэрскай псыхалёгіяй. Але ці патрэбныя гэтыя меншыя браты старэйшаму брату? Во яшчэ ў чым пытаньне. Мабыць, будуць патрэбныя, калі ўзновіцца ранейшая, імпэрская ідэалёгія, калі па старых праграмах запрацуе магільшчык Расеі – яе ВПК, калі зьявіцца патрэба ў яго зборачных цэхах у Беларусі, калі беларускія хлопцы пойдучь абараняць імпэрскія інтарэсы Расеі ў Сярэдняй Азіі ды іншых рэгіёнах сьвету. І зусім не патрэбныя, калі Беларусь пакончыць з імпэрскімі амбіцыямі і стане нарэшце на сапраўды дэмакратычны шлях разьвіцьця.

Значыць, на маю думку, наш сувэрэнітэт паранейшаму ў значнай меры знаходзіцца ў руках «старэйшага брата». Але ў хаце «старэйшага брата» пануе вялікае бязладзьдзе і няпэўнасьць. І гэтая няпэўнасьць перакідваецца на настроі тых, хто вырашае народны лёс у органах улады Беларусі. І яны нэрвуюцца, а часам і дапускаюць паслабкі, як у выпадку зь беларускай сымболікай. Іначай ужо даўно б усё было іначай. Як скажам, у краінах Балтыі, як у Эўропе, як і ва ўсім сьвеце, дзе не ступала нага сацыялізму і пануе прыватная ўласнасьць.

– Што значыць для нас, для лёсу Беларусі сучасны гістарычны кантэкст, у якім выяўляецца трагічнасьць нашай эпохі: этнічныя войны, экалягічныя крызысы, спаўзаньне ў галечу цэлых краінаў, няздольнасьць міжнароднай супольнасьці даць рады гэтым выклікам часу? Ці згодныя вы зь меркаваньнем, што сьвет

за быўся ўжо ўрокі і жахі дзвюх усясьветных войнаў і гэта можа дорага каштаваць усім?

— Як вядома, гісторыя — пераважна крыважэрная драпежная ведзьма, рэдка які народ карыстаецца яе дабрынёй. А так — войны, голад, мор... Асабліва жахлівая доля выпадае тым народам, якія з розных прычынаў спазняюцца на свой рэй, упускаюць свой шанец. Беларусь, несумненна, спазнілася. Можа, і не па сваёй віне, а можа, і сама ў тым вінаватая. Ня толькі страціла дзяржаўнасьць, але нават і згубіла ўласную гістарычную назву. Што ўжо казаць пра іншае. З таго ўсё і пачалося. Цяпер, вядома, ня меней жахліва: цяпер шанец яе ў гэтым сэнсе стаў яшчэ меншы. Сьвет зрабіўся больш жорсткі, вольных месцаў у ім няма — ні ў прасторы, ні ў палітыцы, ні ў эканоміцы. Усе нішы занятыя. Добра, калі б былі занятыя памяркоўнымі стварэньнямі, а то пераважна — ня тымі. Што рабіць спазьнелым беларусам? Я не хачу прарочыць, але прадчуваньні мае змрочныя, і я толькі хачу, каб яны ня спраўдзіліся.

— Ці дзейная цяпер спадчына адраджэнцаў «расстралянага накаленья»? Які ўплыў іх працаў на сябе вы маглі б згадаць сёньня? Ці магчыма вярнуцца да ідэяў тых адраджэнцаў у практычным аспэктэ, альбо двойчы ў адну і тую ж раку ўжо не ўвайсьці, жыцьцё вымагае шукаць іншых ідэяў і спосабаў пабудовы Беларусі?

— Як гэта было прынята ў гады бальшавіцкай дыктатуры, пра дзейнасьць беларускіх адраджэнцаў амаль нічога нідзе не пісалася. А ў тым, што часам прарывалася ў

друку, была толькі ацэнка — гэтка сумесь кляцьбы ды лаянкі. І толькі за мяжой высілкамі беларускай дыяспары што-нішто збіралася, захоўвалася, і ў часе маіх некаторых замежных паездак зьяўлялася магчымасьць пазнаёміцца з пэўнымі творамі «расстралянага пакаленьня».

Памятаю, сьпяраша гэта быў зборнічак паэзіі Алеся Гаруна, некаторыя творы Ластоўскага, вершы Купалы пачатку 1920-х гадоў. Пра трагічныя і гераічныя вобразы дзеячоў БНР на эміграцыі я пачуў ад Ларысы Геніюш, яе мужа Івана Пятровіча. Першае, і, можа, самае вялікае ўражаньне ад таго — здзіўленьне трагічнасьці лёсу гэтых людзей, безагляднасьці іх гераізму ў барацьбе за растапаную ідэю беларушчыны. Іншыя з раней вядомых паўсталі ў новым абліччы — як, напрыклад, Янка Купала, паэзію якога літаратуразнаўцы нам заўжды трактавалі як апалёгію камуны, шчасьлівае савецкай долі (славу ты ляўкоўскі цыкль). А напраўду яго-ная палітычная паэзія пачатку 1920-х гадоў — гэта трагічныя гімны беларускасьці, набат трывогі, болю і безвыходнасьці. Не, як бы там ні гаварылі і камуністы, і дэмакраты-згоднікі, перад беларускай інтэлігенцыяй, яе творчым цэхам стаіць усё тая ж ранейшая мэта, вышэй за якую няма і, мабыць, ня будзе, пакуль ідэя адраджэнцаў ня будзе ажыццёўленая. За гэтай ідэяй — лёс і гісторыя самага занядбанага народу ў Эўропе, да якога мы маем гонар ці няшчасьце належаць.

— *Некалькі гадоў таму вы досыць пэсымістычна выказваліся пра «Закон аб мовах». Як вы ацэньваеце цяпер працэс беларусізацыі альбо «дэрусіфікацыі» і яго пэрспектывы?*

— Праблема беларускай мовы ці ня зь ліку вечных беларускіх праблемаў, і, вядома, яна баліць у сэрцах беларусаў болей за іншыя. Асабліва ў сэрцах пісьменьнікаў. І калі высілкамі беларускіх інтэлігентаў (найперш пісьменьнікаў і мастакоў) яна была некалі рубам пастаўленая перад маскоўскім кіраўніцтвам (тым жа Гарбачовым), менскае кіраўніцтва пачало імітаваць (менавіта імітаваць) нейкія меры, каб улагодзіць найбольш няўрымсьлівых нацыяналістаў. Пачалі распрацоўваць «Закон аб мовах». Прызнаюся, спачатку і я тую імітацыю ўважаў за сур'ёзную справу, браў у ёй удзел аж да моманту прыняцця на Вяроўным Савеце пастановы «Аб увядзеньні ў дзеянне «Закону аб мовах». Менавіта з тае пастановы стала відавочна, што ніякага зруху ў праблеме мовы гэты хітры закон ня зробіць, што ўсё тое па меншай меры несур'ёзна, для адводу вачэй, ніхто гэтага закону выконваць ня будзе, ды і створаны ён не для выканання. На жаль, таго не зразумелі (ці не захацелі зразумець) некаторыя камуністычныя русліўцы беларускасьці, якія на поўным сур'ёзе ўключыліся ў тую гульнію і гуляюць у яе дагэтуль. Вынікаў ад яе ні на грош.

Праўда, упершыню ў гісторыі беларускага Вяроўнага Савету па-беларуску загаварыў яго старшыня (хоць ён і дагэтуль гаварыў па-беларуску), але з ушльбовых кіраўнікоў дзяржавы ніхто болей. Камуністы распачалі шалёную вайну з нацыянальнай мовай, за «равноправие русскоязычия», і, баюся, што недалёкі той час, калі камуністычная большасць Вяроўнага Савету на парадак

дня чарговай сесіі паставіць пытаньне аб «дэбеларусізацыі». Аб скасаваньні нават беларускай дзяржаўнай сымболікі яна ўжо ставіць.

— Віленская газета «Наша Ніва» нядаўна прапанавала разглядаць беларускую гісторыю апошніх стагодзьдзяў праз прызму паняцця «акупацыя» і яго вытворных («калябарант», «калёнія», «марыянэтка») — з аднаго боку і змаганьня з акупантамі — з другога. Цяпер у Беларусі няма зьнешняга акупанта. Чаму ж тады натуральнае права на нацыянальнае адраджэньне, на свабоду даводзіцца адстойваць цяжкімі высілкамі нямногіх? — Падлегласьць, несамастойнасьць сталі другой натурай пэўнай часткі беларускага грамадства, якая цяпер, у новых сацыяльна-палітычных умовах, выявіла сваю поўную няздольнасьць ня толькі да разьвіцця, але і да існаваньня без апекі «старэйшага брата». Я ўжо не кажу пра камуністаў ды іхную намэнклятуру — варта зірнуць на некаторых з тых, хто ўважае сябе за дэмакратаў. Адмаўляючы палітыку БНФ, якую яны лічаць памылковай і празьмерна радыкальнай, бо яна можа разлаваць таго ж «старэйшага брата», яны паклалі ў аснову свае палітыкі прынцып «нацыянальнай згоды», які на справе ёсьць згодаю з камуністамі — былымі і новымі. Напрыклад, «Славянскі сабор», «Поліссе», пісьменьніцкае згуртаваньне баталістаў і марыністаў. Ці во яшчэ так званы «Народны рух Беларусі», які ладзіць цяпер свій кангрэс і ў сваім кіраўніцтве складаецца спрэс зь перафарбаваных камуністаў. Мне думаецца, што не зважаючы на дэмакратычныя назовы,

сутнасьць гэтых згуртаваньняў — замаскаваная ці адкрытая калябаратыя з тымі праімпэрскімі сіламі, якія даўно таемна, а цяпер ужо і адкрыта павялі курс на ліквідацыю беларускай дзяржаўнасьці і распачалі падрыхтоўку да рэстаўрацыі БССР у складзе СССР.

Калі менавіта гэта мець на ўвазе, тады робяцца зразумелымі шмат якія дзяржаўныя захады ў Беларусі — ад непрыняцьця новага дзяржаўнага гімну да нафтавай крызы — усё гэта добра распрацаваныя меры ў кірунку вялікай імперыі, на гэты раз у складзе БССР і РСФСР. На маю думку, аднак, сьмешная будзе гэтая імперыя, і наўрад ці яе створаць праімпэрскія сілы Расеі нават і з дапамогай беларускіх калябарантаў. Але, вядома, крыві народам яны здольныя папсаваць нямала, у тым ліку і беларускаму народу.

— У Беларусі, як і ў суседзяў, зорка партгасактыву яшчэ ня згасла. У чым, па-вашаму, спэцыфіка намэнклятуры ў Беларусі, ці можна спадзявацца, напрыклад, на карысьць ад яе гаспадарчай, адміністрацыйнай дасьведчанасьці? Ці чакаеце вы радыкальных пераменаў у расстаноўцы палітычных сілаў пасля новых выбараў у парлямэнт?

— Зорка партгасактыву — гэта рэшта ад міту пра КПСС, ад яе збанкрутаванай, марксісцкай сакральнасьці. Ня ў стане прэтэндаваць на ранейшую татальную бязгрэшнасьць, камуністы спрабуюць цяпер зьберагчы міт аб высокай прафэсійнасьці яе спэцоў, або хочуць нанова стварыць імідж прафэсіяналаў у рынкавай эканоміцы. Якія яны рынкавыя прафэсіяналы, мы нешта ня бачым, але мы

добра бачылі, як яны гаспадарылі ў сацыялістычнай сфэры, як ведалі адно — трубіць пра сацыялістычнае спаборніцтва, якое шырылася і шырылася.

Тое мы назіралі дзясяткі гадоў, і цяпер толькі дурань ці зльдзень можа паверыць, што іхныя эканамічныя здольнасці нечага вартыя. Нічога яны ня ўмелі і не разумелі ў сацыялізьме, ня ўмеюць і ня хочуць разумець — у капіталізьме. Апроч хіба забяспечаньня чыста шкурных інтарэсаў — кар’еры, выгодаў, прывілеяў, якія дасягаюцца, як вядома, ня так здольнасцямі рабіць, як здольнасцю дагадзіць. Тут яны сапраўды майстры — дагаджаць. І гэта ва ўсіх галінах народнага жыцця — ідэалёгіі, гаспадарцы, культуры, войску, судах, у карных і ва ўсіх іншых органах.

Новыя выбары, якія ўсё ж некалі будуць — цяпер галаўны боль нацыянальнай дэмакратыі. Мусіць, ад іх будзе залежаць усё ў найбліжэйшай будучыні Беларусі. Сапраўды, каго выбіраць? І як выбіраць? Пры цяперашняй палітычнай апатыі грамадства вельмі нават магчыма, што да салодкага пірага ўлады пралезуць ня самыя лепшыя, а як і раней — самыя нахабныя, бессаромныя, хцівыя, усё тыя ж камуністы, хіба што адаптаваныя да новых умоваў, але з ранейшымі мэтамі. Ну, але што рабіць — чаго вартыя, тое і маем.

— На пачатку пазбаўленьня ад таталітарызму многія асаблівыя надзеі ўскладаліся на вяртаньне да Бога, на адраджэньне рэлігіі — як у пляне практычнай маралі, так і ў вырашэньні глянбальных пытанняў жыцця і сьмерці. Як вы цяпер ацанілі б тыя спадзяваньні і рэальную ролю царквы ў грамадстве?

— Канечне, гэта выдатна — вяртаньне народу яго традыцыйнай рэлігіі, зварот да хоць якой-небудзь духоўнасьці ў нашым спрэс бездухоўным, матэрыяльным сьвеце. Баюся толькі, што ва ўмовах посттаталітарнага грамадства гэтае вяртаньне ня дасьць таго плёну, на які можна было бы разьлічваць. Мусіць, як і ў іншых сфэрах жыцьця, у рэлігіі патрэбная непарыўная сувязь часоў; выпадаць з гісторыі пэўнага (і вялікага) прамежку, вядома ж, не на карысьць нават і такой магутнай тысячагадовай традыцыі, якой зьяўляецца хрысьціянства. Новыя пакаленьні ня маюць магчымасьці пераняць ад бацькоў і дзядоў веру і дагмат царквы, ім трэба дайсьці да іх самахоць, з уласнай патрэбы, а час для таго ня самы спрыяльны. Зноў жа, нельга не ўлічыць старой праблемы дзвюхканфэсійнасьці ў Беларусі, правастаўнага расейскамоўя. Ды і агульнавядомая сэrvільнасьць пэўнай (і вялікай) часткі царкоўнага кліру ў форме супрацоўніцтва ня толькі з партыйнымі органамі... Усё тое ня робіць проста і лёгкай праблемы вяртаньня хрысьціянства да народу, або вяртаньня народу да Хрыста. Надта шмат перашкодаў за гады ўтварылася перад імі.

— У новай праграме БНФ заяўленая тэза аб парытэце правоў нацыі і правоў чалавека. Ці рэальнае мірнае суіснаваньне гэтых двух прынцыпаў, ці няма тут небясьпекі для дэмакратыі, падпарадкаваньня індывідуальнага калектыўнаму, ад імя і дзеля імя якога вяршыліся самыя чорныя старонкі савецкай гісторыі? Ці маюць рацыю тыя, хто папярэджвае аб разбуральным вірусе нацыяналізму ў Беларусі, які пагражае міру і грамадзкаму спакою?

— Маё глыбокае перакананьне палягае ў тым, што без забесьпячэньня правоў нацыі немагчыма забясьпечыць правы асобнага чалавека. Гэта ў дэмакратычных грамадзтвах, дзе магчымасьці грамадства забясьпечаныя поўнасьцю, дзе добра арганізаваныя і нармальна функцыянуюць усе дзяржаўныя арганізмы, застаецца толькі забясьпечыць нармальныя правы індывіда. А калі пагарджаюцца правы асноўнай нацыі, калі яна пазбаўленая магчымасьцяў аўтаномнага разьвіцьця? У такіх умовах, здаецца мне, прыярытэты павінны быць крыху іншыя за тых, што прынятыя ў сучасным дэмакратычным сьвеце.

Гаворка пра «разбуральны беларускі нацыяналізм» зусім беспадстаўная. Наш нацыяналізм цалкам заснаваны на стваральнай нацыянальнай тэндэнцыі, і хаця скіраваны сваёй увагай на інтарэсы беларускай нацыі, але тое ня ў шкоду іншым нацыям, наадварот — на карысьць іхнаму разьвіцьцю таксама. Беларусы маюць вялізны вопыт суладнага існаваньня зь іншымі нацыямі і маюць намер ім карыстацца надалей — на карысьць усім. Праблема найперш палягае ў стаўленьні да нас.

Нашае ж стаўленьне да расейцаў, палякаў, літоўцаў, габрэяў, татараў ды іншых самае спрыяльнае — як гэта і было на працягу многіх стагодзьдзяў нашага сумеснага існаваньня. За што беларусы і прыдбалі славу самага талерантнага народу ў Эўропе. Часам нават залішне талерантнага, як на маю думку. Асабліва да безумоўнага зла і насільля.

— Беларускае інтэлігенцыя — якая яна, чым

патлумачыць яе невыразную ролю ў палітычным жыцці рэспублікі? Пасля ўтварэння БНФ у канцы 1988 году мінула амаль пяць гадоў, але кола лідэраў і актыўных прыхільнікаў гэтага руху застаецца амаль нязьменным. За выключэннем адной-дзвюх асобаў, не далі сьвежых імёнаў і новыя партыі. Не чуваць у палітыцы і маладых галасоў, якія так гучна і хораша пачыналі ў «Талацэ», «Тутэйшых», іншых маладзёвых суполках. Чаму?

— Калі коратка адказваць на гэтае пытаньне, дык прычына — задоўжаная камуністычная мэнтальнасьць нацыянальнай інтэлігенцыі. Гэта некалі нашая інтэлігенцыя была народнай. Ды ўжо даўно яна страціла адзнакі народнасьці й ператварылася ў элітарную частку той жа камуністычнай партыйнасьці.

Творчая інтэлігенцыя сталася такой з прычыны апантанай яе ідэялізацыі — у школе, камсамоле, ВНУ, у партыі, яе змушанай творчай сэрвільнасьці ў дачыненні да ўлады. Тэхнічная і навуковая інтэлігенцыя — гэта нявольнікі ВПК (дагэтуль добра, аднак, аплачваныя), спэцы ракетнае і іншае зброі, космасу, атрутных рэчываў ды вайскавай тэхнікі. Сельская інтэлігенцыя — рупная паслугачка райкамаў у іх дачыненні да сялянскіх масаў. Менавіта зь яе ўдзелам ажыццяўлялася ўся безьліч партыйных ініцыятываў на вёсцы — ад колішняй калектывізацыі і падпіскі на пазыку да палітадукацыі, выкананьня розных гаспадарчых плянаў. Выхоўваючы ў якасьці таталітарных нявольнікаў сялянства, яна і сама адпаведна выходзіла. Так сказаць, у поўным адзінстве з

народам. Сталася так, што рэдка якога настаўніка ў школе можна было знайсці беспартыйнага, па-беларуску гаварылі адно настаўніцы беларускай мовы, зарплата якіх была ўрэзаная ў параўнаньні з настаўнікамі расейскай мовы.

Наконт самадзейных рухаў... Сапраўды, многія з тых, хто некалі пачынаў справу дэмакратыі і беларусізацыі, адышлі ад яе, безнадзейна махнуўшы рукой: маўляў, усё бескарысна! І гэта ня самыя горшыя — можа, самыя нецярплівыя. Іншыя пабеглі зноў да камуністаў. Нядаўна славуты кінарэжысэр, народны артыст БССР радасна аб'явіў у друку, што ніколі і не выходзіў з партыі камуністаў і захаваў свой білет. Зноў жа трэба мець на ўвазе, што пэўная колькасць тагачасных рупліўцаў была ўкаранёная ў дэмакратычныя рухі кампэтэнтнымі органамі, і цяпер адпала ад тых рухаў, калі пахіснуліся органы. Мабыць, цяпер у іх іншыя задачы. Якія? Я думаю, гэта неўзабаве высветліцца, хоць радасьці з таго нам будзе няшмат.

— *Як вы ацэньваеце сучасны літаратурны працэс у Беларусі — і з гледзішча здабыткаў і стратаў, і з гледзішча тэндэнцыяў? Што адбываецца, чаму сьціхла яшчэ нядаўна гаманкая пісьменьніцкая грамада? Ці ўспрыняла беларускае мастацтва ўвогуле (тэатар, кіно, жывапіс, графіка, скульптура) палітычныя, псыхалягічныя перамены апошніх гадоў?*

— Літаратурны працэс у Беларусі прыціх, замёр, нібыта чагосьці чакае. Зрэшты, тое зразумела. Працягваць у ранейшым сэнсе было б дурнотай. Пачынаць у новым — але хто ведае, якім? Мабыць, працэс спакваля назапашвае мысленчую энэргію, а пасля нешта будзе. Толькі што? Тут

цяжка нешта прарочыць, жыцьцё болей складанае, хітрае і разумнае, чым самыя дасканалыя прароцтвы. Ужо ёсьць, хай сабе першыя, адзнакі таго. Вось, напрыклад, нядаўна надрукаванае ў «ЛіМе» апавяданьне Алеся Наварыча «Кажух». Выдатны твор, на мой погляд, зародак новага кірунку ў нацыянальнай літаратуры. Дай Бог шчасьлівага літаратурнага лёсу ягонаму аўтару.

— *Вас даўно ведае самы шырокі чытач, вы былі народным дэпутатам СССР, вашыя слова было чуваць і сябрам, і ворагам. Ці задаволены вы тым, як пражытыя гэтыя апошнія гады?*

— Толькі зльдзень ці дурань можа быць задаволены гэтымі пражытымі гадамі. Гадамі зь безьліччу трывог, надзеяў і расчараваньняў. Хіба тое грэе, што найлепшыя гады Беларусі ўсё ж наперадзе. Толькі як доўга ісьці да іх — во ў чым праблема. Многім ужо не дайсьці.

— Чаго вы больш за ўсё баяцеся цяпер і на што спадзеяецеся? Як бы вы адказалі цяпер на пытаньне: што рабіць?

— Самае кепскае — палітычны анабіёз нацыі. Самае неабходнае — прачнуцца і падняцца з калень.

ВАСІЛЮ БЫКАВУ СПОЎНІЛАСЯ 70 ГАДОЎ

22 чэрвеня 1994

Сяргей Навумчык, Менск

19 чэрвеня Беларусь сьвяткавала 70-я ўгодкі з дня нараджэньня Васіля Быкава.

Удзельнікаў урачыстасцяў, што адбыліся ў менскім сквэры Янкі Купалы і ў сядзібе БНФ, непрыемна ўразіла, што сярод сотняў віншавальных тэлеграмаў не было прывітаньняў ад старшыні парлямэнту і кіраўніка ўраду. Гэта можа даволі аб'ектыўна характарызаваць цяперашняе кіраўніцтва Беларусі, пра якое праз сотню гадоў будуць згадваць хіба ў кантэксьце біяграфіі ген іяльнага пісьменьніка.

ВЭТЭРАНАЎ ВАЙНЫ-АКТЫВІСТАЎ БНФ НЕ ПУСЬЦЛІ ДА ПОМНІКА ПЕРАМОГІ

8 л і п е н я 1 9 9 4

Сяргей Навумчык, Менск

Падзеі, якія адбыліся каля помніка Перамогі ў Менску падчас сьвяткаваньня 50-й гадавіны вызваленьня Беларусі, нагадалі многім удзельнікам адзначэньне Дзядоў у 1988 годзе.

Лідэры БНФ атрымалі афіцыйны дазвол на шэсьце калёны Народнага Фронту па праспэктэ Скарыны і ўскладаньне кветак. Калёна рушыла з плошчы Незалежнасьці — адразу за калёнай камуністаў. Акрамя дзяржаўнага бел-чырвона-белага сьцяга, народафронтаўцы неслі сьцягі

дзяржаваў-удзельніц антыгітлераўскай кааліцыі.

Шэсьце было дазволенае, але шлях народафронтаўцам двойчы перапыняў міліцэйскі кардон. На скрыжаваньні

праспэкту Скарыны і вуліцы Янкі Купалы міліцыя не пажадала прапусьціць калёну і спрабавала ўжыць сілу. На чале калёны былі дэпутаты Вярхоўнага Савету – асобы, паводле закону, недатыкальныя. У першых шэрагах ішлі таксама Васіль Быкаў, Рыгор Барадулін, дзясяткі вэтэранаў з ордэнамі і мэдалямі. Калі калёна падышла да плошчы Перамогі, насупраць яе паўсталі хлопцы ў чорных кашулях са сьцягамі СССР. Міліцыя выставіла кардон, аднак праігнаравала просьбу дэпутатаў забясьпечыць праход да помніка. З ініцыятывы Зянона Пазьняка калёна разгарнулася і пайшла да помніка Янкі Купалы. Удзельнікі імправізаванага мітыngu назвалі ініцыятараў правакацыяй «камунафашыстамі».

«НЕ БАЎЦЕСЯ СУДУ ГІСТОРЫІ – ПАБОЎЦЕСЯ ПРЫСУДУ НАШЧАДКАЎ»

25 с а к а в і к а 1995

У гадавіну абвяшчэньня Беларускай Народнай Рэспублікі й за некалькі тыдняў да рэфэрэндуму аб дзяржаўнасьці беларускай мовы і зьмене дзяржаўнай сымболікі да грамадзянаў Беларусі зьвяртаецца Васіль Быкаў.

— Тыя, што сваёй нацыянальнай воляй больш за семдзесят гадоў таму абвесьцілі стварэнне Беларускай Народнай Рэспублікі, былі людзі розныя, узгадаваныя ў розных кутках Беларусі, у розным сацыяльным і палітычным асяроддзі. Але яны былі задзіночаныя сьвятой мэтай — здабыць волю свайму занябанаму, гаротнаму народу. І яны ведалі спосаб дамагчыся таго: не які-небудзь адмысловы ці звыродлівы, а адзіна правільны, цалкам дэмакратычны спосаб, апрабаваны шмат якімі народамі сьвету, — прыдбаць уласную дзяржаву. Незалежна ад іншых, хай сабе і болей багатых, болей дужых, можа, і болей разумных, але — сваю. Як у людзей. І зажыць, як людзі, як жылі тады і сталі жыць цяпер людзі ў Эўропе. Дамагчыся таго ім не далі. Ня даў час, не далі абставіны, можа, і самі яны не былі гатовыя да здзяйснення тае сваёй заўчаснай сувэрэннасьці, прынамсі, ня ўсе гатовыя сацыяльна і псыхалгічна. Але галоўнае — не дала здзейсьніць таго сіла, грубая, чыгунная сіла Ўсходу і Захаду, што зрушыла, растаўкла і збэсьціла, зжавала і выплюнула, бо ёй не смакавала. Бо ёй, той сіле, не было справы да сьвятога памкнення, чалавечага і Боскага права беларусаў на людзкае жыцьцё. Ім бліжэй быў уласны клопат пра ўласныя імперскія інтарэсы. Час быў такі, такая была гісторыя, і геапалітычныя абставіны таго вымагалі. Зрэшты, як заўжды і ўсюды. Але ж час зьмяніўся. Пачатак стагодзьдзя перарос у сярэдзіну, і нарэшце блізіцца ягоны канец. А мы — ізноў ля разбітага карыта. Ізноў — адны толькі мары.

Толькі марныя спробы і няпэўная квоя спадзяванка, якую топчуць і глушаць на ўсіх узроўнях і ўсімі магчымымі сродкамі.

І нацыя ўсё глыбей падае ў прорву галечы і злыбеды, ня маючы права хоць бы гучна заплакаць. Ня кажучы ўжо пра крык, каб дапамаглі. Не дапаможа ніхто, як не памагаў ніколі. Гісторыя любіць парадоксы і часам гуляе зь людзьмі ў свае злыя гульні. Абяцанка — цацанка, надзея — матка дурных. Тое вядома даўно. Колькі разоў лёс сьмяяўся з даверлівасьці беларусаў, з нашай вясковай дурноты! Здавалася б, пара бы чаму-небудзь і навучыцца. Не, ня вучымся. Як дурні ў начным полі, бяжым на кожны мільготкі агеньчык, каб тут жа забрысьці ў балота. Выбраўшыся, брыдзем у другі бок, на зычны прызыўны крык — абы быў мацнейшы. Ізноў — ня тое, ізноў — ашуканства. Бяда, катастрофа!..

Колькі таму доўжыцца ў нашай гісторыі? Але такой бяды, якая цяпер грукае ў нашы дзьверы, мабыць, яшчэ не было ніколі: каб так паверылі і так ашукаліся. Каб так блізка была мара, рэдкая і адзіна рэальная магчымасьць зрабіцца людзьмі. Без крывавай рэвалюцыі, паўстаньняў, бяз жаху разбурэньня. І гэтак хутка настала расчараваньне! Бо — не хапае. Чаго не хапае? Сілы, розуму, пасьлядоўнасьці? Не хапае волі.

На гэты раз аднае згуртаванай нацыянальнай волі да самастойнага жыцьця. І ўрокі гісторыі нас ня вучаць. Але тады яны жорстка караюць, гісторыя — настаўніца дужа суровая, вялікі грэх — яе ня слухаць. Прыслухайся ж да яе,

Беларусь! Падумай, у які бок кіраваць. Ці ў той, у які кіравала дагэтуль, і адкуль ня можаш выкараскацца, ці, можа, у іншы. Вырашай, Беларусь, бо пасля – будзе позна. Да твайго вырашэння, выбару засталіся лічаныя тыдні, а пасля як бы ізноў, і каторы раз, не давялося спацьнела кусаць уласныя локці. Падумай! Калі не пра сябе – пра сваіх нашчадкаў падумай, пра малых і слаўных хлапчукоў і дзяўчынак. Што мы ім нарыхтавалі да іхнае будучыні? Што яны скажуць пра нас, цяперашніх? Зьнімуць шапкі перад крыжамі нашых магілаў, ці пройдуць абы-як, а то яшчэ і плюнуць у наш бок, калі мы будзем такія недарэкі, злачынцы перад гісторыяй?

Не баіцеся суду гісторыі – пабойцеся прысуду нашчадкаў. Падумаіце. Малю вас, беларусы, ды і не беларусы – таксама.

«НАВАТ ЯЎНАЯ ПАРАЗА НЕ ПАВІННА АДКІНУЦЬ НАС АД НАШАЙ СПРАВЫ, БО ТАЯ СПРАВА – СЬВЯТАЯ»

10 красавіка 1995

У Менску адбыўся чацьверты зьезд БНФ. Адкрыў зьезд сябра БНФ Васіль Быкаў. Ён цяпер вельмі рэдка выступае – да таго ж, відаць, ніводны з афіцыйных СМІ не падасьць ягонай прамовы, таму прапануем вам ягоны выступ цалкам.

– Шаноўныя спадары і спадарыні! У грамадзкім жыцці

краіны людзі са здзіўленьнем і жахам вымушаныя назіраць дзівоснае перараджэньне звычайнай для грамадства кампартыйнай уладарнасьці ў новую палітычную фармацыю з выразным фашыстоўска-дыктатарскім адценьнем. Часам здаецца парадаксальным тое, быццам бы ненатуральнае, збліжэньне дзвюх супрацьлеглых зьяваў і сыстэмаў, адна зь якіх пяцьдзясят гадоў таму перамагла другую. Але ці так гэта парадаксальна? Ці так ужо несумяшчальныя тыя зьявы і сыстэмы? Нават на сымбалічным, знакавым узроўні чырвонае і карычневае ў каляровым спэктры ляжаць побач, яны адрозьніваюцца хіба што адценьнем. Аднолькава чырвоныя сыягі розьняцца толькі дэталямі: са свастыкай у адных ды сярпом з молатам у другіх.

Галоўнае, што робіць блізьнятамі два некалі варожыя рэжымы — гэта звычайная стаўка на грубую паліцэйска-вайсковую сілу ды нястрымная папулісцкая дэмагогія ў адносінах да народу. Ушчэнт дыскрэдытаваўшы сябе за болей як семдзясят гадоў, партыя камуністаў хапаецца цяпер за апошнюю магчымасьць самазахаваньня, яна бессаромна мімікруе, перацякае з дапамогай спэцслужбаў у іншыя партыі й рухі, дружна зьліваецца з фашызмам. Галоўная яе мэта ў нас ці ў Расеі адна — рэстаўрацыя нядаўна яшчэ магутнай ядзерна-ракетнай імперыі, безь якой існаваньне камунафашызму пазбаўленае сэнсу.

Зрэшты, камунафашызм ня грэбуе задачамі й болей сьціплага маштабу, маленькімі перамогамі на ўскраінах былой імперыі, «блізкага замежжа», пракамуністычныя

рэжымы якіх па-ранейшаму зьяўляюцца марыянэткамі ў чужых руках. Некаторыя краіны гэтага «замежжа» выкарыстоўваюцца ў якасці адмысловых палігонаў для адпрацоўкі болей значных плянаў, у выніку чаго ўзьнікаюць крываваыя авантуры кшталту чачэнскай. У іншых ідзе вялы працэс — накіраваны «далучэння Расеі да Беларусі», як адмыстова выказаўся ў Менску небезьвядомы ўсім «сын рускай і юрыста».

Наша выканаўчая ўлада, усе гэтыя выканкамы, прэзыдэнцкія вэртыкалі, а таксама пракуратура, суды, сродкі масавай інфармацыі — усе дружна працуюць толькі на наваўленую дыктатуру, якая хутка набірае моц і пагражае пераўтварыцца ў вайсковую дыктатуру лацінска-амэрыканскага тыпу. Рэфэрэндум з мэтай вынішчэння нацыянальнай мовы і дзяржаўнай сымболікі — толькі першы крок у чарадзе іншых, можа, болей страшных, антыдзяржаўных і антыдэмакратычных мераў новага кіраўніцтва. Наша заканадаўчая ўлада недасканалая традыцыйна — намэнклятурная, камуністычная па сваёй мэнтальнасці. Але і яна стала перашкодай на шляху ўсталявання камуністычна-фашыстоўскага рэжыму, як і хуткія выбары, што ў вачах міжнароднай грамадзкасці яшчэ да свайго пачатку пераўтвараюцца ў бяздарны рытуальны фарс. Дыктатарскай уладзе ня трэба ніякіх выбараў, ёй трэба пэўнасць, гарант, каб сапраўды — усур'ёз і надоўга. Як колішні знакамiты Трэці райх, заплянаваны на тысячу гадоў, але пагарэлы за дзесяцігодзьдзе. Але нават фашыстоўскія ўрокі не ідуць на

карысьць імперскім рэаніматарам. Камунафашызм не прызнае ніякіх гістарычных урокаў, ён хоча быць творцам гісторыі.

Так, камунізм стаў зьменлівы і шматаблічны, зь дзівоснай здольнасьцю да пераўтварэньня. Ён жвава падладкоўваецца пад сацыял-дэмакратыю, яднаецца з архаікай панславізму, перацякае ў камунафашызм, уцягваючы ў сваё атрутнае асяродзьдзе люмпэнізаваныя ды маргінальныя элемэнты, утвараючы асабліва небясьпечную выбуховую сумесь. Тая сумесь здольная на самыя нечаканыя выверты — спрэс, аднак, антыдэмакратычнага, антынацыянальнага, антычалавечага кшталту. Здаецца, гэта апошні шанец усясьветнага камунізму. Але драматызм сытуацыі ў тым, што і для нашай спазьнелай дэмакратыі канец XX стагодзьдзя таксама ёсьць ці не апошнім шанцам. Вось гэтыя шанцы і сышліся разам, каб цяперашнім пакаленьням вырашыць — хто каго.

Што ж у гэтых умовах можа нацыянальная дэмакратыя, яе палітычны авангард — Беларускі Народны Фронт? Неадэмакратычныя, тым болей амаральныя мэтады для нас прынцыпова недапушчальныя. Неадэкватныя адпадаюць самі сабой. Што ж застаецца? Папулізм — як адзіна магчымы з адносна прымальных сродкаў, таксама заезджаны, запэцканы, а ў нашых умовах, па сутнасьці, адыёзны, як і іншыя сродкі з багатага арсэналу нашых праціўнікаў. Наўрад ці гожа БНФ карыстацца імі. Усё ж існуе нешта вышэйшае за палітычную ці іншую мэтазгоднасьць, вышэй за яўны і прагматычны палітычны

разьлік. Ці гожа забываць, нават у цяжкія часіны, на пэўныя імператывы зь ліку хрысьціянскай этыкі, эвангельскай маралі, чалавечага сумленьня, нарэшце?

У гэтым сэнсе маральны рыгарызм Беларускага Народнага Фронту і ягонага лідэра — той каштоўны капітал, якім валодае цяпер мала якая партыя, і ня толькі ў Беларусі. Гэта маральная сіла зь несумненным палітычным эфэктам — хіба, можа, скіраваная ня так у сучаснасьць, як у будучыню. Асабліва калі мець на ўвазе, што наш рух — не на пяць гадоў, што мы лучым у далёкую гістарычную пэрспэктыву, нават калі яна будзе належаць ня нам. Але ўсё роўна яна будзе належаць Беларусі. Мы ня цешым сябе хуткай і лёгкай перамогай — лёгкай перамогі, відаць, ня будзе. Але нават яўная параза не павінна адкінуць нас ад нашай справы, бо тая справа — сьвятая. Яна дзеля народу, дзеля нашай занядбанай нацыі, дзеля чалавецтва і чалавечнасьці. Дзеля дэмакратыі і гісторыі, нарэшце. Будзем жа і надалей сумленнымі перад нашай шматпакутнай гісторыяй. Жыве Беларусь!

«КРАІНАЙ ЗАКІРУЕ ПРЭЗЫДЭНЦКАЯ ХУНТА»

16 красавіка 1995

Прэзыдэнт Аляксандар Лукашэнка выступіў з ініцыятывай рэфэрэндуму — ён прапануе скасаваць бел-

чырвона-белы сьцяг і герб «Пагоня» ў якасьці дзяржаўных сымбляў, ліквідаваць статус беларускай мовы як адзінай дзяржаўнай, а таксама хоча падтрымкі курсу на эканамічную інтэграцыю з Расеяй і права прэзыдэнта распускаць Вярхоўны Савет.

9 красавіка дэпутаты апазыцыі БНФ правялі мітынг ля будынку Вярхоўнага Савету па вуліцы Карла Маркса, які прайшоў у атачэньні падразьдзяленьняў міліцыі. У ноч з 11 на 12 красавіка дзевятнаццаць дэпутатаў апазыцыі БНФ, якія на знак пратэсту супраць рэфэрэндуму абвесьцілі галадоўку – Мікалай Аксаміт, Сяргей Антончык, Лявон Баршчэўскі, Юрась Беленькі, Ігар Гермянчук, Валянцін Голубеў, Уладзімер Заблоцкі, Барыс Гюнтэр, Лявон Дзейка, Лявонці Зданевіч, Мікалай Крыжаноўскі, Мікола Маркевіч, Віталь Малашка, Сяргей Навумчык, Зянон Пазьняк, Сяргей Папкоў, Пётра Садоўскі, Алег Трусаў і Аляксандар Шут – былі зьбітыя ў Авальнай залі парлямэнту байцамі невядомага спэц падразьдзяленьня ў чорных масках. Празь некалькі гадзінаў большасьць дэпутатаў Вярхоўнага Савету прагаласавала за прапанову прэзыдэнта Лукашэнкі аб правядзеньні рэфэрэндуму.

В.Быкаў: Вельмі хацелася бы памыліцца, згледзець усё як эпізод у няпростых калізіях палітычнага змаганьня ў Беларусі, але, здаецца, памыліцца тут немагчыма. Тое, што адбылося ў апошнія дні, ёсьць нечым іншым, кшталту прэлюдыі фашыстоўскага перавароту, калі група асобаў учыняе крываваю лязьню ў сьценах парлямэнту і захоплівае ўсю паўнату ўлады ў краіне. Адбылося тое, што нядаўна

адбывалася хіба што ў шэрагу лацінскаамерыканскіх краінаў, у чорнай Афрыцы, некаторых краінах Азіі. Але што цікава: нідзе той дыктатарска-фашыстоўскі рэжым не затрымаўся надоўга. У крайнім выпадку, яго хутка зьмяняў такі ж, хоць і пад іншым кіраўніцтвам, які ставіўся да сваіх папярэднікаў гэтак сама бязьлітасна, як тыя ставіліся да сваіх. У нас жа вельмі непрыемна і нават страшна, што ўсё тое інспіравана зверху, пад кіраўніцтвам быццам бы дэмакратычна абранага прэзідэнта, у руках якога і без таго засяроджаная вялізарная сіла. Раней ён тую сілу праз сваю славетную вэртыкаль пагрозьліва рэалізоўваў на плошчах ды вуліцах, якія захапілі ўзброеныя фармаваньні зь іхнай тэхнікай, як гэта было 9 красавіка, і з арыштам кожнага, хто ў дзень угодкаў БНР адважаўся ўзяць у рукі беларускі нацыянальны сьцяг. Цяпер іх судзяць у розных судах сталіцы.

Але самае на ўвесь сьвет ганебнае ён учыніў у парлямэнце, калі прымяніў сілу да жменькі непакорнай апазыцыі. Нават кішэнны, паслухмяны і пракамуністычны Вярхоўны Савет стаў для яго перашкодай. Але перашкодай на шляху — куды? Ведама ж, устанавленьня асабістай дыктатуры, каб «усур'ёз і надоўга». Сёньня ён перамог рукамі «гарылаў» у чорных масках. Ужо пэўна, што ў Беларусі ня будзе парлямэнту, ня будзе дэмакратычных выбараў, знікнуць рэшткі вольнае прэсы. Краінай закіруе прэзідэнцкая хунта, а як кіруе хунта — мы добра ведаем з нядаўняга вопыту. Беларусь падае яшчэ глыбей у прорву палітычна-эканамічнага крызысу, на выйсьце зь якога

страчваюцца апошнія спадзяваньні. Што ж, можна хіба павіншаваць беларусаў зь мінулымі выбарамі. Горай — ня зробіш. Для сябе, для грамадства, для нашчадкаў — таксама.

«ЭНТУЗИЯЗМУ НЯМА Ё НАЦЫІ, І ЯГО НЯ МОЖА БЫЦЬ І Ё ПІСЬМЕНЬНІКА»

7 т р а ў н я 1 9 9 5

Сяргей Плыткевіч, Менск

Беларусь сьвяткуе 50-я ўгодкі перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне. Але чамусьці ў многіх людзей няма сапраўднага сьвяточнага настрою, апошнія тыдні ў грамадстве зьявілася нават нейкая трывога. Пра сёньняшні дзень Беларусі і пра яе мінулае мы гутарым з народным пісьменьнікам В.Быкавым.

— Набліжаецца дзень перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне. Гэты сьвяточны дзень мог бы аб'яднаць наш народ, але ён можа стаць і прычынай чарговага канфлікту. Вы ўзначальваеце грамадскую камісію сьвяткаваньня перамогі, і вы пастанавілі ня ўдзельнічаць у афіцыйным сьвяткаваньні. Чаму?

— Улады нават такое найважнейшае мерапрыемства як 50-годзьдзе нашай перамогі над нямецкім фашызмам, як заўсёды, стараюцца выкарыстаць у сваіх палітычных мэтах. Таму ня можа быць ніякай гаворкі пра нейкія «ўсенародныя»

мерапрыемствы, усенародную ўрачыс тасьць, а ўсё сплянавана такім чынам, каб павялічыць магчымасьці ўлады, тых, хто гэтую ўладу мае. Гэтаму служаць і распрацаваныя сцэнары гарадзкіх мерапрыемстваў, у тым ліку і «парады Перадзь», якія, канечне, будуць праводзіць. Хаця, здаецца, што праводзіць? Якія могуць быць парады для такой арміі, якой зьяўляецца цяпер беларуская, – хаця яна ніколі, канечне, не была беларускай арміяй. Таму дэмакратычныя вэтэраны і наш камітэт альтэрнатыўны прынялі рашэньне адмовіцца ад гэтай помпы, ад гэтага ажыятажу палітычнага. І ціха і сьціпла адзначыць гэты дзень тым, што мы сходзім на некаторыя могілкі, пакладзём кветкі... Але ўсё гэта будзе адбывацца без усялякай заарганізаванасьці, проста вельмі па-чалавечы, можна нават сказаць, вельмі інтымна, як і патрабуе момант.

– Беларусь называлі «рэспублікай-партызанкай», дзесяцігодзьдзямі гаварылі, што наша зямля «гарэла пад нагамі ворагаў», што кіравалі партызанамі-падпольшчыкамі выключна камуністы. І цяпер камуністы спрабуюць прысвоіць перамогу. Але ж мы ведаем, што было і іншае падпольле, і што шмат у чым камуністычнае кіраўніцтва – гэта міт.

– Так, відаць, падпольлі былі розныя, гэта безумоўна. Ну, але рэч у тым, што камуністы, як выразьнікі таталітарызму, яны не маглі прызнаць нікога побач з сабой, апроч сваіх людзей. І таму мы ведаем, як бэрыеўскія органы выдавалі сваім калегам з гестапа падпольшчыкаў Менску, якія тут арганізаваліся самастойна, не пад эгідай маскоўскіх

чэкісцкіх органаў, а проста з патрыятычных меркаваньняў, каб змагацца зь нямецкімі захопнікамі. Але вось іменна гэтая непадлеглая барацьба была, відаць, непрымальная для чэкістаў, для Берыі са Сталіным, і яны змагаліся з гэтым падпольлем — неафіцыйным, альтэрнатыўным, ці, як яго можна назваць, патрыятычным, беларускім падпольлем — з такой жа лютасьцю, як і зь нямецкімі фашыстамі. Гэта, канечне, яшчэ адна трагічная старонка вайны, якая не раскрытая дагэтуль ні ў літаратуры, ні ў гістарыяграфіі.

Пасьля вайны, калі рэспублікай кіравалі партызаны, менавіта і гаварылі, што «рэспубліка-партызанка».

— Ці гэта міт, ці гэта праўда — кіраваньне менавіта партызанамі?

— Ну, гэта, відаць, ня міт. У 1944 годзе, улетку, пасля вызваленьня Беларусі, народ, мужчыны (прынамсі прызыўнога ўзросту) пайшлі ў войска, у савецкую армію, працягвалі барацьбу на франтах, у тым ліку і многія партызаны. Многія зь іх загінулі пасля ва Ўсходняй Прусіі, пад Варшавай, а таксама ў Бэрліне. Але — кіраўніцтва партызанскае, чэкісцкае кіраўніцтва было пакінутае тут. Яны тут будавалі савецкую ўладу. Гэта даволі цікава: толькі некаторыя з партызанскіх камандзіраў пайшлі далей ваяваць у войска. Астатнія былі пакінутыя тут, незалежна ад таго, пражывалі яны на гэтай тэрыторыі да вайны, ці тут апынуліся да пачатку вайны выпадкова. Яны будавалі тут савецкую ўладу.

Натуральна, што партызанскія камандзіры занялі ўсе кіраўнічыя пасады па лініі савецкай улады, па лініі

партыйнай улады, па лініі органаў НКВД і ва ўсіх іншых «органах». Таму можна сказаць, што кіраўніцтва было менавіта партызанскае. І кіравалі яны рэспублікай ранейшымі партызанска-чэкісцкімі метадамі.

— Так атрымалася, што вы заўсёды аказваліся ў апазыцыі да ўлады. Няўжо за ўсё вашае жыццё ў кіраўніцтве рэспублікі не было прыстойнага чалавека?

— Відаць, прыстойныя людзі былі. Як заўсёды — менш прыстойныя і больш прыстойныя. Але я ніколі не ўваходзіў у органы ўлады, я быў проста грамадзянінам, і таму я ня меў зь імі справы ў такой меры, каб мне можна было меркаваць, якія гэта людзі, наколькі яны прыстойныя, наколькі яны кваліфікаваныя. Мог бы сказаць, што сярод партыйных работнікаў таго часу трапляліся людзі больш-менш прыстойныя. Але гэтая іх прыстойнасць была выключэньнем. Яны, можа быць, нават самі саромеліся тае прыстойнасці, і, канечне, вялікай кар’еры яны не зрабілі і зрабіць не маглі. А тыя, што рабілі кар’еру, якія выходзілі да самых вярхоў у сваім кіраўніцтве, тыя, канечне, нічога ня мелі агульнага з прыстойнасцю.

— *Летась дэмакраты Беларусі праігралі прэзыдэнцкія выбары, цяпер таксама праходзяць парламэнцкія выбары, гучаць даволі змрочныя прагнозы. Што думаеце на гэты конт вы?*

— Галоўная рыса, вызначальная — гэта шанец, які гісторыя дала Беларусі. Гэта, вядома, унікальная зьява. Ніколі такога не было — мабыць, ня толькі ў беларускай гісторыі, але і ў гісторыі ўсясьветнай, каб гісторыя давала такую рэдкую магчымасць нейкай нацыі для яе

сувэрэннітэту. Менавіта з тае прычыны, што гэты шанец вельмі рэдкі, ён, здаецца, ня будзе выкарыстаны беларускай нацыяй. Нацыя не была гатовая пакарыстацца ў поўнай меры. Гэты шанец сыходзіць з нашых рук, так сама, як і шмат што ў эканамічнай галіне сышло. Беларусь проста ня здолела выкарыстаць гэта два-тры гады таму, а цяпер час упушчаны, ужо позна, і таго, чым можна было пакарыстацца, — таго ўжо ня вернеш.

— І апошняе пытаньне — над чым цяпер працуеце?

— Ну, што-нішто пішу. Безь вялікага энтузіязму. Таму што энтузіязму няма ў нацыі, і яго ня можа быць і ў пісьменьніка.

— Вы сусракаеце сьвята пэсымістычна?

— Радасьці няма, канечне. Таму што ня так павінны былі бы сьвяткаваць беларусы гэтае 50-годзьдзе. Мы бачым, што, як і ўсё іншае, перамога таксама высьлізнула з нашых рук. Ёй карыстаюцца іншыя, але ня мы.

«ТРЭБА ШУКАЦЬ ШЧЫЛІНЫ Ў БЭТОННАЙ СЫЦЯНЕ ТАТАЛІТАРЫЗМУ»

6 л і п е н я 1 9 9 5

Сяргей Навумчык, Менск

Увечары 5 ліпеня ў памяшканьні Акадэміі Навук Беларусі адбылася нарада грамадзкіх і палітычных дзеячоў

краіны.

У ёй бралі ўдзел акадэмікі Сяргей Астапчык, Радзім Гарэцкі і Іван Нікітчанка, народныя пісьменьнікі Беларусі Васіль Быкаў і Ніл Гілевіч, эканаміст Анатоль Станкевіч, рэктар Акадэміі мастацтваў Васіль Шаранговіч, старшыня Саюзу прадпрымальнікаў Уладзімер Карагін, а таксама дэпутаты Вярхоўнага Савету Дзьмітры Булахаў, Генадзь Карпенка, Зянон Пазьняк і Станіслаў Шушкевіч. Паводле Радзіма Гарэцкага, які вёў нараду, яе ўдзельнікі «выказалі перакананьне, што ўсе здаровыя сілы Беларусі павінны згуртаваць сваю працу і накіраваць яе на прадухіленьне разбуральных працэсаў, на стварэньне шырокай грамадзкай кааліцыі за ўмацаваньне дзяржаўнасьці і незалежнасьці Беларусі».

На думку Васіля Быкава, «у барацьбе з таталітарызмам дэмакратыя ня мае адэкватных сродкаў і найчасьцей церпіць паразу. Аднак неабходна шукаць нейкай шчыліны ў бэтоннай сьцяне таталітарызму і канцэнтраваць намаганьні». Як лічыць Васіль Быкаў, дэмакраты павінны апэляваць да тых двух мільёнаў грамадзянаў Беларусі, якія прагаласавалі супраць пракамуністычнай сымболікі. «Трэба зьвяртацца да сумленьня гэтых людзей. Тады, можа, пачуюць і іншыя», — адзначыў Васіль Быкаў.

«КГБІСЦКАЯ КАРТАТЭКА, ПРАДБАЧЛІВА АДПРАЎЛЕНАЯ НА ЛУБЯНКУ, ВЫЗНАЧЫЛА ПАЛІТЫЧНЫ ВЫБАР БЕЛАРУСКАГА КІРАЎНІЦТВА: НЯ ЗАХАД, А ЁСХОД»

27 ліпеня 1995

У гэты дзень падчас шэсьця ад плошчы Незалежнасьці да сквэру Янкі Купалы, арганізаванага БНФ у гонар гадавіны прыняцця Дэкларацыі аб дзяржаўным сувэрэнітэце, міліцыянты затрымалі адзінаццаць чалавек і парвалі некалькі бел-чырвона-белых сьцягоў.

В. Быкаў: Невясёлыя думкі прыходзяць у галаву ў гэты светлы дзень нашай Незалежнасьці. Сталася так, што ў палітычным лексыконе нашага ўсходняга суседа словы «сувэрэннасьць», «незалежнасьць», «самастойнасьць» набылі нэгатыўнае, амаль зьнішчальнае адценьне. А між тым, яшчэ нядаўна яны мелі іншы, паважаны, нават сакральны сэнс. І не зьнікалі са старонак бальшавіцкай прэсы. Праўда, тады яны стасаваліся да народаў далёкіх краінаў, якія вялі самастойную, самаадданую барацьбу супраць каляніяльных заваёўнікаў.

Іншая рэч цяпер, калі той самай свабоды і незалежнасьці захацелі народы ўласнай савецкай імперыі. Шмат якія зь цяперашніх расейскіх дэмакратаў, ня кажучы ўжо пра камуністаў-ленінцаў, пасьпешліва

перакваліфікаваліся ў архаічных патрыётаў-дзяржаўнікаў і як за галоўны аргумэнт тае мэтамарфозы ўхапіліся за адзін з двух пастулятаў вядомай дэкларацыі аб «непарушнасьці тэрыторыяў». Другі ж пастулят — ня меней, а можа і болей важны, аб праве нацыяў на самавызначэньне — пакінулі без увагі, нібыта яго там і не было ніколі.

Мабыць, зь біблейскіх часоў вядома, што галоўная ісьціна людзкога існаваньня простая і зразумелая — як хлеб і вада, жыцьцё і сьмерць. Гэта кніжнікі і фарысэі прывыклі ўскладняць і заблытваць іх дзеля ўласнай карысьці. Старанна заблытваецца цяпер і элемэтарны сэнс сувэрэннасьці й незалежнасьці. Нядаўняе памкненьне нацыяў і народаў да вызваленьня ад шматгадовай імпэрскай залежнасьці адбылося не з прычыны якога-небудзь недагляду ці чьёй злой волі, як гэта нам тлумачаць імпэрскія апаліягеты, а на падставе сумнага, шматвяковага вопыту падняволеннага існаваньня ў складзе вядомай імпэрыі.

У Белавежы быў удала скарыстаны рэдкі момант, які ня часта здараецца ў гісторыі імпэрыі, і гэтая імпэрыя рухнула. Без крыві і вялікіх выпрабаваньняў, бяз жахаў унутранай грамадзянскай вайны — і бы ў казцы са шчаслівым канцом. Здаецца, ужо гэтая акалічнасьць павінна выклікаць задавальненьне ўсіх, у тым ліку і ў расейцаў, якія нарэшце вызваліліся ад прыкрай патрэбы, як яны кажуць, карміць і разьвіваць няўдзячныя маларазьвітыя нацыі. Задавальненьня, аднак, не атрымалася. Шматабяцальная падзея прынесла ці ня цалкам нэгатыўны

вынік, і бадай усе яе ўдзельнікі плачуць цяпер горкімі слязьмі. Але чаму – так? Ці ня ў выніку ўсё той жа раптоўнасьці, нечаканасьці, пасьпешлівасьці, якія прыйшлі ў галовы кіраўнікоў трох братніх рэспублік, але пакінулі абьяжавымі іхныя народы?

Штосьці ў Белавежы было ня ўлічана, штосьці зроблена ня так, як належала.

Семдзсят гадоў нявольніцкага існаваньня ў рэжыме сацыялістычнай казармы ўшчэнт дэфармавалі масавую сьвядомасьць, выпрацавалі адмысловую людскую мэнтальнасьць сацыяльных утрыманцаў, якія бязвольна чакаюць усяго неабходнага для жыцьця і для шчасьця – калі не ад Бога, дык ад начальства, ЦК, Саўміну, дырэктара.

Зноў жа, ці можна ня ўлічваць спантаннага, а то й добра арганізаванага сабатажу камуністычнага авангарду, ці, як цяпер кажуць, намэнклятуры, які, хутка акрыяўшы пасьля путчаўскага спалоху, уцяміў, што «паляваньня на ведзьмаў» ня будзе, а «прыхватызатарская» эканоміка нават ня горшая за партнамэнклятурную прывілеяванасьць. Спалох ад путчу ў Беларусі стаўся можа нават мацнейшым чым дзе яшчэ, бо ў нас зь нядаўняга часу непрадказальным страшэддам замаячылі Курапаты. Але ён і мінуў хутчэй, калі аказалася, што БНФ марна палюхае люстрацыяй, на якую ў яго ня хопіць высілкаў, бо ўся КГБісцкая картатэка прадбачліва адпраўленая на Лубянку. Гэтая акалічнасьць і вызначыла палітычны выбар беларускага кіраўніцтва: ня Захад, а Ўсход.

Самая вялікая пагроза сувэрэнізацыі мінула, нават не прагрымеўшы над Беларусьсю. Малаважна, што эканоміка неўзабаве апынулася ў руінах, спаракнелі «зайчыкі», палітыка рэформаў сканала, ледзьве пачаўшыся. Затое спосабам «шокавага рэфэрэндуму» ды хітраванскага выбарчага закону з палітычнай арэны была адхіленая апазыцыя, а перад тым зьявіўся «ўсенародна абраны прэзыдэнт» зь яго загадкавай фантомнай ідэяй «славянскага саюзу», як «Славянскага базару» ці «Славянскага сабору». Малаважна, што пра тую шалёную ідэю няма пэўнага ўяўленьня ў асноўнай масы славянства, якое дагэтуль ніяк ня выхаркае з крывёй папярэдняй камуністычнай ідэі. Затое хапае энтузіязму ў яе ініцыятара.

Ну, а сувэрэннасьць і незалежнасьць? Яе збольшага ўспамінаюць у масах як недарэчны казус, што здарыўся зь віны трох «белавескіх зуброў», і патрабуюць трыбуналу над імі. Пасьля нядаўніх недарэчных выбараў пра дэмакратаў ужо не гавораць. Здаецца, у Беларусі іх ужо перасталі і заўважаць. З дапамогай АМОНу ліквідаваная ня толькі парлямэнцкая апазыцыя, але і сам недалужны парлямэнт, замест якога ў краіне дзейнічае нечуваны дагэтуль наватвор – «прэзыдэнцкая вэртыкаль». Эканоміка паралізаваная. Курс на доўгачаканую інтэграцыю з Расеяй завісае ў паветры. Яно і вядома: каму патрэбная сястра-жабрачка? Нават калі яна гатовая да паслугаў і просіць на пастой і пракорм чужое войска. Але дзе гарантыя таго, што тое войска сапраўды будзе накормленае?

Зноў жа, вучоныя прафэсары не перастаюць

пераконваць, што «поўнага сувэрэнітэту не бывае», што «незалежнасьць — справа жажлівага ЦРУ, агенты спрыяння якога кішаць у краіне». Праўда, выкарчаваць тых агентаў, мабыць, нялёгкая справа, затое ва ўсіх на вачах фінансавая дзейнасьць Фонду Сораса. Але, як трапна заўважыла нядаўна Радыё Свабода, навошта нам амэрыканскія мільёны, калі іх немагчыма скрасьці? Значыцца — вон зь Беларусі, пан Сорас! Яму тут жа апэратыўна быў створаны рэжым найбольшага неспрыяння. Заткнуты рот дэмакратычнай прэсе, разваленая навука, аганізуе нацыянальная культура. Менскія ўлады забараняюць народнае шэсьце да Дня Незалежнасьці.

Затое танцуе і сьпявае ў Віцебску касмапалітычны «Славянскі базар», і сьвінцоваю сілай наліваецца аўтарытарная дыктатура. З чым і віншую, Беларусь, у сумны Дзень тваёй Незалежнасьці.

Гэтае слова Васіля Быкава спачатку мелася надрукаваць маскоўская газета «Аргументы и факты», але ў апошні момант матэрыял зьнялі з нумару.

УЛАДЫ ЧАКАЛІ ПРАВАКАЦЫЯЎ

2 лістапада 1995

Алесь Хмяльніцкі, Менск

Сёньня — Дзяды. У 11 гадзінаў у Менску ля будынку

КГБ (былы НКВД) была ўсталяваная традыцыйная капліца памяці, і прайшоў мітынг-рэквіем. У жалобным мітынгу-рэквіёме ўдзельнічалі сотні менчукоў.

Людзі прыйшлі да каплічкі пад бел-чырвона-белымі сьцягамі і з кветкамі ў руках. Кветкі ўсклалі да капліцы з надпісам: «Адсоль, ад будынку НКВД, пачынаўся пакутны шлях у Курапаты. Вечная памяць ахвярам бальшавіцкага тэрору». У мітынгу ўзялі ўдзел Рыгор Барадулін, Васіль Быкаў, Зянон Пазьняк, Сяргей Навумчык. Большасць удзельнікаў мітынгу-рэквіёму потым накіравалася ў Курапаты ўшанаваць памяць тысяч ахвяраў сталінізму, што ляжаць там. Пакідаючы гэтую жалобную акцыю, я ўбачыў, як з двара побач з будынкам КГБ выехалі тры міліцэйскія «газікі» і тры «цяжкавозы» з закратаванымі вокнамі, дзе сядзелі амонаўцы.

Улады нават на Дзяды чакалі правакацыяў.

**«У ГРАМАДЗТВЕ, ДЗЕ КОЖНЫ ТРЭЦІ –
КАМУНІСТ, А КОЖНЫ ДРУГІ – СЭКСОТ,
ЦЯЖКА РАЗЬЛІЧВАЦЬ НА ПЕРАМОГУ
ДЭМАКРАТЫІ ДЭМАКРАТЫЧНЫМІ
СРОДКАМІ»**

3 0 с ь н е ж н я 1 9 9 5

Аляксандар Лукашук, Прага

Інтэрвію з Васілём Быкавым.

– Калі лічыць ад жніўня 1991-га, Рэспубліка Беларусь сустракае пяты Новы год. Прычым уражаньне, што шлях увесць час – пад гару, што пік нашага вызваленьня – той самы жнівень 1991-га. Кароткая хроніка: 1992 год – стварэньне свайго войска, банкаўскай сыстэмы, але ў гэты ж час – аднаўленьне кампартыі і забарона рэфэрэндуму. 1993-ці: рэстаўрацыя ва ўсіх сфэрах, праяданьне эканамічнага патэнцыялу, пошукі ўратаваньня ў рублёвай зоне з Расеяй. 1994 год: прыняцьцё Канстытуцыі, намінальная параза старой намэнклятуры на прэзыдэнцкіх выбарах, а фактычна – перамога яе маладзейшага пакаленьня. 1995-ы: вядома, расправа з гербам «Пагоня», сьцягам і мовай праз рэфэрэндум. Дзе, на якім этапе зрабілі дэмакраты памылку?

– Думаю, што гаварыць пра якія-небудзь памылкі дэмакратыі, можа быць, няма сэнсу. Калі разабрацца і прынцыпова падыходзіць – дык гэтых памылак, такіх значных памылак, было ня так і шмат – можа быць, і навогул не было. Іншая справа, што і вельмі правамоцная і абгрунтаваная палітыка не прынесла посьпеху. Дык яна ў гэтых умовах і не магла прынесці таго посьпеху, на які дэмакраты разьлічвалі. Значыць, можна гаварыць пра прэзьмерныя спадзяваньні беларускай дэмакратыі. Вось гэта сапраўды было. Грамадзтва яшчэ не гатовае, каб прынесці посьпех беларускай нацыянальнай дэмакратыі.

Даўно вядома, што дэмакратыя можа разьвівацца толькі ад няпоўнай дэмакратыі да больш дасканалай, поўнай. А ва

ўмовах таталітарызму дэмакратыя ня можа існаваць нават у зачатках. Што датычыць выбараў, то дэмакратычныя выбары ў нашых умовах проста немагчымыя. Дэмакратычныя выбары ва ўмовах таталітарызму і аўтакратычнай дыктатуры немагчымыя. Бо яны непазбежна будуць сфальсыфікаваныя, як гэта ў нас і адбываецца ўжо не адзін год.

Таталітарныя сілы вельмі ўмела карыстаюцца дэмакратычнымі інстытуцыямі, і якраз вось гэтае іх умелае карыстаньне ўспрымаецца заходнімі наглядальнікамі і палітолягамі за чыстую манэту, за чыстую гульню. На справе гэта – самая шулерская гульня. Так было ў нас, было так пры камуністах, так працягваецца і цяпер таксама. І больш за тое, я б сказаў, што гэты наш мэтад распаўсюджваецца і на некаторыя расейскія рэспублікі – напрыклад, у Чачэніі. Выбары, якія адбыліся ў Беларусі і ў Чачэніі, яны маюць шмат агульнага. Гэта адзін і той жа дзяржаўны фальсыфікат.

– *Мяркуеце, Беларускі Народны Фронт не праіграў, а яго перамаглі? Ці згодныя вы, што сыход БНФ з адкрытай палітычнай арэны, з парлямэнцкай трыбуны – канец нацыянальнай ідэі на шмат гадоў наперад?*

– Я думаю, што гэта не канец, але для нацыянальных ідэалістаў вынік атрымаўся, можа, нечаканы. Але іншага выніку і не магло быць. Таму што нельга перамагчы дыктатуру, таталітарызм у працэсе нейкіх там выбараў, у працэсе чыста дэмакратычных акцыяў. Я даўно сцьвярджаю, што ў барацьбе з таталітарызмам дэмакратыя

ня мае адэкватных сродкаў. Тут патрэбныя іншыя сродкі, якімі дэмакратыя не валодае без таго, каб ня страціць свайго дэмакратычнага іміджу.

Мы знаходзімся ў пэўным тупіку. І гэты тупік стварае найперш дыктатарская ўлада. Пакуль яна будзе абапірацца і ажыццяўляць сябе з дапамогай сілы, проста фізычнай сілы, якую ўвасабляе АМОН, КГБ і іншыя чыста паліцэйскія сродкі, то спадзявацца на якую-небудзь перамогу, на якія-небудзь здабыткі дэмакратычных проста немагчыма. У народу памяць кароткая — і праз адсутнасць свабоды, дэмакратыі, свабоды друку.

Гэта ўсё забываецца, а памятаецца іменна пра кошт таннай каўбасы. Некаторыя кажуць, у грамадстве, дзе кожны трэці камуніст, а кожны другі — сэсот, цяжка разлічваць на перамогу дэмакратыі дэмакратычнымі сродкамі.

— *Вы ўжылі такі тэрмін — «нацыянальныя ідэалісты». Я загадаў, што прыкладна гадоў восем таму з'явіўся верш Пімена Панчанкі «Разьвітаньне з роднай мовай». Як вы ацэньваеце тую працу, што праходзілі апошнія гады вакол беларускай мовы?*

— Беларуская мова, можа, пацярпела найбольш у гэтай калатнечы, эканамічнай і сацыяльнай. Таму што мова — аснова ня толькі нацыянальнай культуры, але і існаваньня нацыі, існаваньня этнасу. І таму супраціў пэўных рэакцыйных сілаў нацыянальнай мове быў аказаны самы вялікі. Якое гэта было жahlівае супраціўленьне з боку найперш камуністычных уладаў! А пасля вась і сучасныя ўлады. Найперш яны, вядома, імперскага паходжаньня. А як

вядома, ва ўмовах, калі ставіцца мэта стварэння новай імперыі або інтэграцыі ў ранейшую імперыю, нацыянальная мова абсалютна не патрэбная, яна шкодзіць, бо яна працуе на нацыянальную самабытнасць. Таму развіцццо нацыянальнай мовы гэтак люта супраціўляліся. Цяпер мы бачым, што ў галіне мовы і дэмакратыя дапусціла найбольшыя памылкі — нацыянальная дэмакратыя, я маю на ўвазе.

Першая памылка ў тым, што для барацьбы за ўстанаўленьне нацыянальнай мовы, за яе дзяржаўны прыярытэт былі выбраныя няправільныя, выключна бюракратычныя сродкі. Усе гэтыя законы прынятыя былі афіцыйна Вярхоўным Саветам, і яны расьцягвалі, расьцягвалі на дзесяцігодзьдзе ўстанаўленьне дзяржаўнасьці беларускай мовы. Тады ўжо было відаць, што ва ўмовах нестабільнасьці грамадства нельга разлічваць на дзесяць гадоў. Па-другое, я лічу, што няправільна ўсё ж было зроблена, калі ў самой нацыі пачалася нейкая незразумелая валтузьня наконт дзвюх граматык — наркамаўкі і тарашкевіцы. У гэтых умовах хоць бы захаваць якую-небудзь цэльнасьць беларускай мовы! Аднак жа яна яшчэ была расколатая на дзеве плыні, і, канечне, гэта ніяк не спрыяла яе ўцвярджэньню, яе ўгрунтаваньню ў грамадстве.

— *Васіль Уладзімеравіч, год таму на пытаньне Беларускай службы Радыё Свабода «Што вас радуе ў жыцьці?» вы адказалі каротка: прырода. А што вы скажаце сёлета?*

— Ну, прырода пакуль што яшчэ здольная радаваць.

Можа быць, нават ня так задавальняць, як пабуджаць да задавальнення. Я спадзяюся, што яшчэ нейкі «хвосьцік» прыроды нам Бог пакідае для нашага задавальнення. Я маю на ўвазе, вядома, старых людзей. І ў гэтым, можа быць, кропелька спадзяванкі, нейкая крыніца Боскага задавальнення.

– Моладзі няма месца ў вашым поглядзе на будучыню?

– Я проста ня бачу... Пра нашу моладзь, канечне, размова асобная. Але я баюся, што больш за ўсіх за наша цяперашняе расплаціцца моладзь – у будучыні.

«МЫ ДОЎГА НЕ МАГЛІ ПРАВЕСЬЦІ ЗНАКУ РОЎНІЦЫ ПАМІЖ НЯМЕЦКІМ ФАШЫЗМАМ І АЙЧЫННЫМ КАМУНІЗМАМ»

26 студзеня 1996

Алесь Васілеўскі, Нью-Ёрк

Рэстаўрацыя савецкага рэжыму — відавочная. Апошнія выбары ў парлямэнт рэспублікі, у Дзяржаўную Думу Расеі лішні раз сьведчаць пра гэта. «Камунафашызм» — гэтак характарызуе палітычны стан у Беларусі Васіль Быкаў, артыкул якога зьявіўся ў расейскамоўных пэрыёдыках ЗША. Дзьве расейскамоўныя газеты, папулярныя сярод эмігрантаў ЗША, «Курьер» і «Новое русское слово», 23 студзеня на першых старонках надрукавалі артыкул Васіля Быкава «Камунафашызм — новая выбуховая сумесь».

«Падчас вайны ды па ёй, — піша Васіль Быкаў, — мы былі перакананыя, што няма нічога больш небясьпечнага ў сьвеце за нямецкі фашызм, які быў разгромлены. Каб ён больш не адрадзіўся ні ў Эўропе, ні ў Злучаных Штатах, вялася вялікая праца, выдаткоўваліся немалыя сродкі. Шматнацыянальная літаратура СССР прысьвячала свае творы гераізму народу, які перамог у другой усясьветнай вайне. Але ў той жа час і пісьменьнікі, і народ-пераможца не жадалі паглядзець на саміх сябе, за сьпінамі якіх нараджалася новая небясьпека.

Магчыма, сылепата розуму, абмежаванасць мастацкага ўяўленьня і не далі літаратарам разгледзець падступнай існасьці ладу пераможцаў — ладу, які ўгрунтаваны на крыві, на хлусьні, на запалохваньні і страху. Мы доўга не маглі правесьці знаку роўніцы паміж двума, на першы погляд, супрацьлеглымі пачаткамі — нямецкім фашызмам і айчынным камунізмам. Толькі зусім нядаўна гэта стала відавочна. Сёньня гэтая дыялектычная тоеснасьць відаць паўсюль, ад Масквы да самых ускраінаў імперыі, якая рухнула. Рухнула, зда-валася б, без крыві і асаблівых узрушэньняў, але здолела захаваць усе адзнакі для сваёй рэстаўрацыі.

І сёньня мы са здзіўленьнем і жахам назіраем ня тое што адраджэньне, але трыюмфальнае шэсьце імперскае дзяржаўнасьці зь ейным выразным мурлом фашызму. Галоўнае, што робіць блізьнятамі два некалі варожыя рэжымы — гэта стаўка на грубую фізычную сілу і беспардонная папулісцкая дэмагогія. Партыя камуністаў, якая дыскрэдытавала сябе, хапаецца за апошнюю саломінку, бессаромна мімікруе пры дапамозе спэцслужбаў, перацякае ў розныя «роднасьныя» партыі і рухі — сацыялістычныя, дзяржаўныя, патрыятычныя. Ды, зразумела, зьліваецца з фашызмам, засноўваючы новую выбуховую сумесь — камунафашызм. Відаць, толькі ў гэтым камуністы бачаць магчымасьць затрымацца на палітычным полі, супрацьдзеяць натуральнаму росту дэмакратыі, а галоўнае — дамагацца рэстаўрацыі імперыі, якая рухнула і безь якой існаваньне камунафашызму бессэнсоўнае.

Горш за ўсё, што дэмакратыя пазбаўленая адэкватных магчымасцяў супрацьдзеяць камунафашызму. Традыцыйна дэмакратычныя, парлямэнцкія мэтады не дасягаюць мэты, церпяць паразу ад грубых, беспардонных сродкаў, якія ўжываюцца супраць дэмакратыі. На разумную антыфашысцкую кампанію ў друку камунафашысты, што загадваюць друкам, здымаюць няўгодных рэдактараў, манапалізуюць паліграфічную базу, як гэта шырока практыкуецца сёння ў Беларусі. Ва ўмовах пракамуністычнай заканадаўчай, кішэннай судовай і гэткай жа выканаўчай уладаў, грамадства практычна пазбаўленае эфектыўных мэтадаў супрацьстаяння фашызму. Развальваецца эканоміка, імкліва расьце інфляцыя, бяднее народ, затое, як на дражджах, растуць высокааплатныя абаронныя фармаваньні, унутраныя войскі, асабовая абарона высокіх чыноўнікаў. Народ перастае разумець, што адбываецца. Самае парадаксальнае, што наўная большыня жыхарства ўспрымае існы рэжым як дэмакратычны, які прыйшоў на зьмену камуністычнаму. І пераканаць у адваротным гэтае жыхарства пры адсутнасці свабоднае прэсы практычна немагчыма».

Што ж да нацыянальнай літаратуры, якая, на думку Васіля Быкава, здушаная палітычна, зьбяднелая эканамічна, зьняважаная маральна, дык яна зьнікае, як зьнікае культура навогул. «Фашызм і культура – несумяшчальныя», – гэтак заканчвае свой артыкул Васіль Быкаў.

«УСЁ ЯГОНАЕ ЗМАГАНАЕ ЖЫЦЦЁ, ЯГОНАЯ ПУБЛІЦЫСТЫКА ДЫ ЛІТАРАТУРА ПЕРАКАНАЎЧА АБВЯРГАЮЦЬ МОДНУЮ ТЭЗУ ІНДЫВІДУАЛІЗМУ»

27 студзеня 1996

*Слова Васіля Быкава да другой гадавіны сьмерці Алеся
Адамовіча.*

Алесь Адамовіч быў вялікі аматар вандровак, малых і вялікіх, па сваёй краіне і ў далёкім замежжы. Ня ведаю, ці засталіся ў сьвеце краіны, дзе б не пабывала ягоная лёгкая нага. Але ўсё тое — не для турыстычнай асалоды. Яго вяла прага спазнаньня, спасьціжэньня новага, нязьведанага, у сэнсе геаграфічным, палітычным і асабліва духоўным. Менавіта такой прагнасьцю, апроч іншага, можна вытлумачыць ягоную ініцыятыву ў стварэньні дакумэнтальных кніг пра народную бяду ў спартызаненай Беларусі, пра вынішчэньне голадам другой расейскай сталіцы ў гады мінулай вайны.

Можна сказаць, што на падставе мінуўшчыны народу ён вучыўся спазнаваць яго будучыню. Вядома, што сучаснае грамадзтва мае надзіва кароткую памяць. Яно добра памятае, колькі дзесяць гадоў таму каштавала каўбаса, але ж гатовае забыцца, на якім краі згубы апынулася тады чалавецтва праз ракетна-ядзернае супрацьстаяньне Ўсходу з

Захадам, якая пагроза навісла над жыццём на Зямлі.

Адамовіч быў адным зь нешматлікіх прарокаў, якія ня толькі ўбачылі, але і ўзьнялі свой голас пратэсту супраць ваяўнічай камуністычнай згубы. І яго ўчулі – ня толькі ў Беларусі, але і ў Маскве, і ў Эўропе. І як ні дзіўна, яго паслухаліся. І калі Гарбачоў паехаў у Рэйк'явік на сустрэчу з Рэйганам, дык у тым гістарычным факце была і доля палітычнага ўнёску нашага Адамовіча.

У асобе Алеся Адамовіча шчасліва спалучаліся дзве выдатныя якасці – мысліцеля і змагара. Няўрымслівае змаганьне з замшэлай камуністычнасцю ён вёў на шырокім абсягу – ад элітных акадэмічных форумаў да масавых мітынгаў і дэманстрацыяў, асабліва ў пачатковы перыяд перабудовы. Ягоны эмацыйны голас гучаў над шматтысячнымі натоўпамі Менску, Масквы, некаторых краінаў замежжа. Ён быў патрыётам беларушчыны і дэмакратам сьвету. Усё ягонае змагарнае жыццё, ягоная публіцыстыка ды і ўласная літаратура пераканаўча абвяргаюць модную тэзу індывідуалізму, асабліва распаўсюджаную сярод творчай інтэлігенцыі як апраўданьне яе няўдзелу ў дзяржаўнай палітыцы.

Цяпер нам кажуць: «Сядзіце і ня лезьце туды, дзе вы не прафэсіяналы, пакіньце палітыку тым, каму яна належала 70 гадоў». Адамовіч ня быў прафэсіяналам-палітыкам, але ён бачыў і востра перажываў тое, што зрабілі з палітыкай і сьветам «прафэсіяналы»-авантурысты. Ён ня мог прыняць прынцыпу няўдзелу ў ёй і беззапаветна кідаўся ў бойку, не зважаючы на вынік. І здаралася, перамагаў нават тады, калі